

La fixació de la terminologia en la correcció i la traducció de textos

MARIA BOZZO I DURAN

*Lingüista de les Oficines Lexicogràfiques de la Secció Filològica
i membre del Consell Supervisor del TERMCAT*

Introducció

L'objectiu d'aquesta comunicació és explicar de quina manera es normalitzen els termes propis d'un lèxic especialitzat. Per tal d'aconseguir l'objectiu esmentat determinarem en primer lloc què s'entén per *llenguatge d'especialitat* o *llenguatges d'especialitat*, del concepte de lèxic específic en els llenguatges d'especialitat, anomenat normalment *terminologia* i entrarem pròpiament en el tema responnent les preguntes sobre qui fixa i com es fixa la terminologia d'un llenguatge d'especialitat.

1. Els llenguatges d'especialitat

Com que em dirigeixo a persones que han fet de la correcció de textos, tant d'originals com de traduccions, la seva professió, com que ho faig en el si de l'IEC i em toca parlar de la terminologia, penso que el primer que cal fer és determinar què és un llenguatge d'especialitat. D'alguna manera, ajudar a establir els criteris que han de guiar el corrector a determinar si el text que té al davant està escrit amb aquest tipus de llenguatge.

1.1. *Delimitació del concepte*

La finalitat d'un text o, més ben dit, d'un enunciat qualsevol de la llengua és la comunicació. Des d'aquest punt de vista, la descripció d'una llengua no es pot reduir a un sistema de regles i d'unitats, sinó que ha de tenir en compte l'ús

que en fan els parlants, és a dir, ha de tenir en compte els elements que interveuen en un acte de comunicació: els interlocutors, les circumstàncies comunicatives, els propòsits o les intencions que generen l'acte de comunicació.

En aquest aspecte, els llenguatges d'especialitat no es diferencien del llenguatge general. Però, atès que es parla de *llenguatge* o *llenguatges d'especialitat* (LE), ens hem de preguntar: com s'estableixen les fronteres entre el *llenguatge general* i el *llenguatge d'especialitat*?

Hi ha tres posicions a l'hora d'establir-ne les fronteres:

1) La primera posició postula que els llenguatges d'especialitat estan determinats pel tipus de lèxic que empren; són simples variacions lèxiques del llenguatge general.

2) La posició més clàssica es basa en la temàtica. Una temàtica que no forma part dels temes quotidians de la majoria de parlants determina un llenguatge d'especialitat.

3) La tercera posició es basa en l'acte de comunicació i postula que els llenguatges d'especialitat són subconjunts, bàsicament pragmàtics, del llenguatge (entès el llenguatge en sentit global, és a dir, com a mitjà de comunicació, tal com ho fem aquí).

Si acceptem com a vàlides la primera i la segona posicions, establir les fronteres entre llenguatge general i LE no és fàcil perquè la vida quotidiana és plena de situacions especialitzades, és a dir, perquè hi ha àmbits de la vida quotidiana que són especialitzats i perquè els parlants traslladem termes especialitzats a la vida quotidiana. (Aquest darrer fenomen s'anomena *banalització*. D'alguna manera això és el que fa un diccionari general de llengua quan inclou termes en la seva nomenclatura.)

Tampoc no és fàcil establir les fronteres partint de la tercera posició, però el fet de ser més complexa també la fa més fiable.

1.2. *Trets diferencials*

Els trets diferencials bàsics dels llenguatges d'especialitat són els següents:

- 1) La temàtica.
- 2) Els codis
  - la llengua
  - sistemes icònics
  - sistemes simbòlics.

- 3) Les condicions de comunicació
  - és usat per un subgrup restringit de parlants
  - és usat en situacions formals de tipus professional
  - és usat amb finalitats informatives.
- 4) Especificitats lingüístiques.
  - 4.1) Característiques sintàctiques
    - ús de frases curtes
    - absència de la subordinació complexa
    - ús de la primera persona del plural
    - utilització de verbs en present.
  - 4.2) Característiques del lèxic
    - atenció centrada en els sintagmes nominals
    - manca de sinonímia
    - manca de polisèmia
    - validesa internacional.
  - 4.3) Característiques formals
    - absència d'exclamacions
    - manca de redundància innecessària
    - prioritat de la forma escrita sobre la forma oral.

Fins aquí hem vist les característiques comunes a tots els LE; en el següent apartat veurem que la terminologia específica és l'element diferenciador entre els diversos LE.

1.3. *Els lèxics específics: la terminologia*

Ara fa un moment, quan parlàvem de les diferents posicions per caracteritzar els llenguatges d'especialitat, vèiem que totes les posicions donen una gran importància al lèxic específic; fins i tot alguna d'aquestes posicions li dóna la categoria de característica única. Aquest fet no és gratuït. L'estructura de la llengua, de totes les llengües, és molt ferma i està molt fixada pel que fa a la fonètica i a la fonologia, i també en la morfologia i la sintaxi, tot i que en un grau menor, els canvis en aquests camps es donen molt de tant en tant. En canvi, el lèxic d'una llengua és per definició un inventari obert al qual es poden afegir elements sense que l'estructura de la llengua se'n ressentí. Per aquest motiu, quan es parla de llenguatges d'especialitat es parla especialment de lèxic específic, és a dir, de terminologia específica d'una àrea de coneixement.

Així, la terminologia que caracteritza un llenguatge d'especialitat és el conjunt de denominacions que s'apliquen als conceptes d'aquest camp. Les denominacions esmentades han rebut el nom de *termes*. Cada un dels termes representa un concepte en la xarxa estructurada d'una matèria.

Els termes participen de les característiques dels mots pel que fa a les qüestions fonològiques, morfològiques i sintàctiques, però presenten unes característiques sobretot semàntiques i d'ús que els diferencien. Aquestes característiques són:

- 1) Caràcter denominatiu. Un terme serveix per donar nom a un concepte, no per descriure'l.
- 2) Caràcter monoreferencial. Cada terme, dins d'una especialitat, denomina un sol concepte.
- 3) Caràcter internacional. Un terme ha de ser identificable, és a dir, semblant en totes les llengües.

2. La fixació de la terminologia

Fins aquí hem vist què són els llenguatges d'especialitat i les característiques de la terminologia i dels termes en aquests llenguatges; ara entrarem en el que és pròpiament la fixació de la terminologia. Respondrem les preguntes: qui fixa la terminologia de cada una de les especialitats? Com es fixen els termes? Hi ha nivells diferents de fixació dels termes?

El lèxic especialitzat, com a part integrant del lèxic de la llengua, té tres nivells de fixació:

- 1) La fixació normativa (el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans).
- 2) La fixació normalitzada (el Consell Supervisor del TERMCAT).
- 3) La fixació neològica (els textos dels especialistes).

Entenem per *fixació normativa* la que estableixen l'autoritat lingüística, és a dir, l'IEC, que en el seu diccionari estableix la normativa lèxica del català per a totes les unitats lèxiques, des del lèxic comú al lèxic més especialitzat.

En un segon nivell, parlem de *fixació normalitzada* o *normalització* quan ens referim a la fixació d'un terme a partir de diverses propostes i d'usos diferents entre els especialistes d'una àrea. Tenen un paper molt important en la normalització els diccionaris i els vocabularis que es publiquen i, d'una manera pri-

mordial, el TERMCAT, que entre les funcions pròpies recull: «[...] la revisió dels termes catalans i la normalització dels neologismes que ho requereixin [...]».

Hem anomenat *fixació neològica* la fixació que es deriva de l'ús que fan de termes nous els especialistes en els textos que produeixen. Potser hauria estat més exacte parlar de *propostes per a la fixació de termes*.

Vegem a continuació cada un d'aquests nivells de fixació:

- el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans
- el Consell Supervisor del TERMCAT
- els textos dels especialistes.

2.1. *El diccionari normatiu*

Sobre el punt de la importància del DIEC com a element de fixació de la terminologia no m'hi estendré, en primer lloc, perquè resulta evident que, en establir la normativa lèxica, s'estableix també la normativa terminològica i, en segon lloc, perquè la persona que m'ha precedit ja ha fet referència a les particularitats terminològiques del DIEC.

Només m'agradaria fer constar dues coses:

1a) En primer lloc, cal fer constar que un diccionari de llengua s'adreça a tots els parlants en general i ha de servir a les seves necessitats, que en el cas de la terminologia se centra en la interpretació de textos especialitzats, no en la producció.

2a) En segon lloc, convé tenir present que en un diccionari general, per als nivells de coneixements dels usuaris potencials, els termes no poden ser definits amb tota la precisió, això vol dir que es «banalitza» la terminologia perquè els termes perden alguna de les característiques essencials (univocitat...).

2.2. *El Consell Supervisor del TERMCAT*

Dintre de l'organització del TERMCAT, amb vista a la fixació dels termes cal destacar la tasca del Consell Supervisor.

El Consell Supervisor (CS) està format per un membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, un representant de la mateixa Secció, un representant de les altres seccions de l'IEC, la directora del TERMCAT i dos terminòlegs del TERMCAT.

La feina del CS consisteix a resoldre casos problemàtics que sorgeixen en l'elaboració de vocabularis i diccionaris temàtics o que arriben al Servei de Consultes del TERMCAT. El fet que al CS només arribin els casos problemàtics presenta un punt feble: qui decideix què són els casos problemàtics?

Ara explicaré una mica com es desenvolupa la feina en el CS: a partir de quins materials es prenen les decisions i quin tipus de decisions es prenen.

Es parteix d'un *dossier de normalització*, que és un informe elaborat per algun terminòleg i que planteja el problema de la fixació d'un terme, ja sigui perquè apareix en algun vocabulari en procés d'edició, ja sigui perquè ha estat consultat directament; el dossier conté també una proposta o diverses propostes de solució.

Vegem-ne alguns casos d'àrees ben diferents:

MOSTRA 1: APROVACIÓ

Quan s'estava elaborant el *Diccionari visual de la construcció* es va demanar que el CS decidís quina denominació havia de tenir el concepte següent:

Concepte:

Aparcament de gran capacitat connectat amb mitjans de transport públic, que s'ofereix com a alternativa a l'ús del vehicle privat, que generalment serveix per a disminuir el trànsit en l'interior d'una població.

Denominacions en altres llengües:

aparcamiento de disuasión / aparcamiento de terminal de transporte público / aparcamiento disuasorio / parking de intercambio modal / parc de change / parc de disuasion / park-and-ride

Propostes:

aparcament dissuasori / aparcament dissuasiu / aparcament de dissuasió / aparcament d'extraradi / aparcament de recepció / aparcament rebedor / aparcament d'enllaç

Termes aprovats:

aparcament d'enllaç

Sinònim complementari: **aparcament de dissuasió.**

MOSTRA 2: RECONSIDERACIÓ DE L'APROVACIÓ D'UN TERME

En algunes ocasions, el CS ha hagut de replantejar-se la normalització d'un terme.

Terme aprovat:

copí *m.* Traguet d'una beguda alcohòlica, especialment licor, servida en un gotet.

Causa de la reconsideració:

- no ha tingut èxit en els mitjans de comunicació;
- en el Servei de Consultes s'han rebut diverses peticions i propostes de canvi.

Denominacions en altres llengües:

chupito / coup / goutte /shot

Propostes:

didalet / tap / xopet

Terme aprovat definitivament:

xopet.

MOSTRA 3: NO-INTERVENCIÓ

I encara un darrer cas en què el CS va decidir no intervenir:

Concepte:

Suspensió condicional d'una sentència que imposa una pena privativa de llibertat, pròpia dels sistemes penals anglosaxons, que comporta l'obertura d'un període de prova en què s'imposa al subjecte tot un seguit de condicions o pautes de conducta que haurà de complir sota l'observació o el control d'un agent.

Denominacions en altres llengües:

probation

Propostes:

probation / llibertat a prova

No s'aprova cap terme.

2.3. *Els textos dels especialistes*

En la vostra tasca diària de correctors us trobeu sovint textos de llenguatges especialitzats que estan farcits de termes.

Alguns termes no presenten problemes: són termes normatius, publicats al DIEC, o són termes normalitzats pel Consell Supervisor del TERMCAT. A més, podeu recórrer a l'Oficina de Consultes de l'Institut i al Servei de Consultes del TERMCAT per tal de accedir a les darreres decisions preses.

Hi ha, però un nombre important de termes que l'autor del text ha fet servir i que no podeu contrastar per cap dels procediments anteriors. Cal entendre, aleshores, que ha creat un neologisme terminològic. En aquest punt, la vostra tasca consisteix a revisar el procediment que ha fet servir l'autor per a la formació d'aquest neologisme.

Per dur a terme la revisió, és important que tingueu clar el sistema de la llengua pel que fa als neologismes lèxics.

3. La neologia terminològica

3.1. *Tipologia*

«Una vegada un noi que es deia Abel es va inventar una paraula nova, Antaviana», aquest personatge de Pere Calders està fent ús de les seves possibilitats com a parlant, uneix uns sons de la llengua i en fa una combinació que mai no havia sentit. Anem seguint el conte, de primer el noi busca un ús màgic per a la seva paraula (no patiu, no parlaré de l'ús màgic de les paraules) i immediatament busca un significat per a la paraula inventada. Si Antaviana no serveix per donar nom a alguna cosa no és una paraula. No sé si Calders pretenia donar-nos una lliçó sobre què és una paraula, en tot cas l'encerta de ple.

Una paraula, una unitat lèxica, és una unitat que té dues cares, com les monedes: per una cara és una combinació de sons, una forma, i per l'altra cara, un significat. Quan una de les dues cares canvia tenim una moneda nova, vull dir una unitat nova. No cal dir que en molts casos totes dues cares canvien, i davant d'una realitat o un concepte nous emprem una forma nova.

Recordeu el que deia Saussure del signe lingüístic: el signe lingüístic és la unió arbitrària entre un significat i un significat; si ens referim a les unitats lèxiques, podem dir que és la unió entre la forma i el concepte.

Si insisteixo tant sobre aquesta qüestió és perquè sovint es cau en l'error d'identificar *unitat nova* amb *forma nova*, i hem de tenir molt clar que no és així i que s'ha de parlar de *neologisme* en les tres combinacions possibles:

- una forma nova per a la denominació d'un concepte vell
- una forma nova per a un concepte nou
- un significat nou d'una forma que ja existeix en la llengua.

En els dos primers casos, quan hi ha una forma nova, els lingüistes parlen de *neologismes de forma* i en el tercer cas, de *neologismes de significat*. Vegem en què consisteix cada un d'aquests casos:

3.1.1. *Una forma nova per a la denominació d'un concepte vell*

De vegades per ignorància, de vegades per tal de donar més precisió al llenguatge, canviem la forma d'una unitat lèxica i creem, així, una nova unitat.

Un exemple del neologisme per ignorància el tenim en un producte que el DIEC defineix com a «Fulles seques en pols de diverses plantes del gèn. *Lawsonia*, emprades per a tenyir els cabells, les celles i les ungles d'un color bru vermellós». Aquest tint per als cabells, us el vendran a moltes botigues naturistes si demaneu *hena*. La ignorància rau en el fet que és un producte que ja es feia servir a l'època medieval —la Carmesina del *Tirant* ja l'emprava— i que tenia un nom: *alquena*.

Un cas de neologisme per donar més precisió al llenguatge el trobem en la parella *pel·lícula* / *film*. La polisèmia de *pel·lícula* va donar pas a la denominació més precisa de *film*.

Un altre exemple de neologisme de forma per a un concepte conegut fóra la sèrie: *idiota* / *imbècil* / *subnormal* / *disminuït psíquic* / *discapacitat* / *handicapat*, fruit de la càrrega despectiva que han anat adquirint el llarg del temps aquestes denominacions.

3.1.2. *Una forma nova per a un concepte nou*

Per al segon tipus, el que els parlants sentim més com a neologisme perquè tot és nou, el concepte i la forma: *làser, espectrograma, isòbara, fecundació in vitro, microones, porter electrònic, cinturó de seguretat*.

3.1.3. *Un significat nou d'una forma que ja existeix en la llengua*

Finalment, els neologismes de significat, és a dir, un significat nou d'una forma que ja existeix en la llengua. Per exemple, *administració* amb el significat de «govern» o *ratolí* com a estri dels ordinadors.

3.2. *Formació de neologismes*

Començarem parlant dels neologismes de forma i després parlarem dels neologismes de significat, seguint l'ordre que acabem d'establir en la tipologia.

Totes les llengües posseeixen procediments per a l'elaboració de formes noves. En català, aquests procediments són la *derivació*, l'*abreujament*, la *composició* i la *sintagmació*.

A més dels procediments genuïns, totes les llengües augmenten el seu lèxic amb paraules manllevades a altres llengües, és a dir: els *calcs* i els *manlleus*.

3.2.1. *La derivació*

La derivació és el procés de formació d'unitats noves a partir d'un mot originari (base) amb l'adjunció d'afixos (prefixos i sufixos); els afixos tenen un significat propi que afegeixen al significat de la base.

<i>petit + -et</i>	=	<i>petitet</i>
<i>enginy + -ós</i>	=	<i>enginyós</i>
<i>in- + possible</i>	=	<i>impossible</i>

El procés de derivació pot ser progressiu, es pot formar una paraula derivada sobre d'una altra paraula derivada.

lluna ⇒ *allunar* ⇒ *allunatge*

Dit això sobre la derivació, només vull remarcar unes característiques importants d'aquest procediment. Són les següents:

a) Els parlants el tenim molt interioritzat. Els infants des de molt petits el fan servir normalment: són capaços d'inventar-se *bamberia* o *jutjació*.

b) Té molt rendiment en la llengua (Antoni M. Badia, a la *Gramàtica catalana* del 1962, inventaria 46 prefixos, 30 infixos i 163 sufixos).

c) Els llenguatges especialitzats presenten uns sufixos propis. Per exemple, el sufix *-itis* en l'àrea de medicina.

3.2.2. *L'abreujament*

El segon procediment de creació de neologismes de forma és l'abreujament, és a dir, fer servir per denominar un concepte la forma abreujada de la paraula o expressió que habitualment el denomina.

L'abreujament es pot fer de diverses maneres; vegem-les amb alguns exemples:

a) És molt habitual en la parla comuna escurçar les paraules; fa un moment en vèiem un cas amb l'ús de *ex*, els escolars parlen de les *mates* i de la *senyo*, i tots plegats «anem al *cine*», «mirem la *tele*» i «comprem en un *súper*». Es tracta d'un procediment de truncament.

b) El segon fenomen d'abreujament és la creació d'un neologisme de forma amb les lletres inicials d'una expressió. Aquest procediment té molta puixança pel que fa a noms propis, fins al punt que de vegades resulta força críptic llegir el diari.

PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya)

ONU (Organització de les Nacions Unides)

IEC (Institut d'Estudis Catalans / Institut d'Estadística de Catalunya)

Els noms propis, però, són un cas una mica especial dintre de la llengua; no estan lligats a un concepte sinó que denominen un «objecte».

Ara bé, no hem de caure en l'error de pensar que aquest fenomen només es dona en els noms propis. La terminologia forneix exemples diversos, alguns dels quals s'han arribat a imposar fora dels àmbits especialitzats.

ovni (objecte volador no identificat)

radar (*radio detecting and ranging*)

sida (síndrome d'immunodeficiència adquirida)

c) L'altre procediment d'abreujament, molt lligat a l'anterior, consisteix en la formació d'un neologisme a partir d'un acrònim de l'expressió original. L'acrònim, com les sigles, es creen amb fragments de les paraules que conté l'expressió, que en aquest cas poden ser paraules i síl·labes de l'inici, del final o de l'interior de cada una de les paraules de l'expressió.

Si, com en l'apartat anterior, comencem amb exemples de noms propis, tenim:

TERMCAT (Centre de Terminologia per a la Llengua Catalana)

MINUSPACE (Associació de Minusvàlids Paralítics Cerebrals)

PATROM (Patronimica Romanica)

Si continuem amb noms comuns, tenim:

ofimàtica (oficina automàtica)

biònica (biologia electrònica)

positró (electró positiu)

3.2.3. *La composició*

La composició és el procediment pel qual formem unitats noves ajuntant dues o més paraules que ja tenen un significat propi; el resultat de la unió és un neologisme de forma i de fons. Aquí tenim alguns exemples de mots senzillament juxtaposats:

cap + *gros* = *capgròs*

porta + *folis* = *portafolis*

guarda + *barrera* = *guardabarrera*

I uns exemples en què el primer element ha estat modificat donant-li una forma semblant a la que tenen els prefixos:

<i>català + aragonès</i>	=	<i>catalanoaragonès</i>
<i>marítim + fluvial</i>	=	<i>maritimofluvial</i>
<i>grec + llatí</i>	=	<i>grecollatí</i>

3.2.4. *La composició amb formants cultes*

Dintre del procediment de formació de paraules per composició hem de parar una atenció especial als neologismes compostos formats a partir d'ajuntar dos elements savis grecollatins, anomenats *formants cultes*. Hi parem atenció perquè tenen molt rendiment en la producció de llenguatge científic i tècnic i són a la base de molts neologismes terminològics.

En primer lloc, cal recordar que estem parlant de formació de compostos, i que aquest procés no s'ha de confondre amb el caràcter culte d'un mot. Els mots simples *bronqui*, *pulmó* i *dígit* són mots cultes.

Els compostos cultes tenen unes característiques que els distingeixen:

a) Primerament, els formants, els elements, que els componen no tenen existència independent en la llengua.

b) L'ordre dels dos elements és l'invers dels compostos vulgars. En els compostos vulgars, primer apareix el determinat i després el determinant (*màquina de cosir*, *penja-robes*, *pit-roig*); en els compostos cultes, primer hi ha el determinant i després el determinat (*termòmetre*, *encefalograma*).

Aquest tipus de compostos es classifiquen generalment per la llengua de procedència:

a) Compostos homogenis: els dos constituents de la mateixa llengua (llatí-llatí: *avicultura*; grec-grec: *macrocefal*).¹

b) Compostos heterogenis: els dos constituents són d'origen lingüístic diferent (grec-llatí: *automoció*; llatí-grec: *altímetre*).

c) Compostos híbrids: un constituent del fons lèxic grecollatí i un mot de la llengua actual (*teledirecció*, *parquímetre*, *teleconferència*).

1. El TERMCAT, en el llibret intitulat *Formació de termes amb elements cultes*, recomana aquest procediment de formació.

3.2.5. La lexicalització de sintagmes

Per completar la llista de procediment genuïns de formació de neologismes, ara parlarem de les unitats lèxiques compostes per més d'una paraula, normalment s'anomenen *compostos sinàptics* o *sintagmes travats* (*tauleta de nit*, *blat de moro*, *gall fer*, en són alguns exemples). El nom que reben de *sintagmes travats* i els exemples que acabo de donar ens poden orientar sobre com han estat compostos. Es tracta de sintagmes, generalment nominals, el significat dels quals no és la suma de significats dels seus components, sinó un significat nou.

Dintre d'aquest grup ens fixarem en les unitats lèxiques sintagmàtiques en què un dels seus components ha canviat de categoria gramatical, és a dir, no es tracta d'un sintagma que funciona normalment a la llengua. Partirem d'uns exemples per entendre de què parlem.

Cap de nosaltres no té cap dubte que, quan sent *hora punta*, *paraula clau*, *acord marc*, l'emissor s'està referint a realitats concretes; que es tracta, per tant, de tres unitats lèxiques sintagmàtiques. En forma esquematitzada:

<i>hora + punta</i>	=	<i>hora punta</i>
<i>paraula + clau</i>	=	<i>paraula clau</i>
<i>acord + marc</i>	=	<i>acord marc</i>

El segon element fa una funció d'adjectiu del primer; es tracta d'un canvi de categoria gramatical sense canvi de forma.

M'agradaria comparar ara aquests tres exemples que acabem de veure amb un que no segueix el mateix patró de formació, tot i que el resultat ens pot enganyar:

<i>ciència + ficció</i>	=	<i>ciència-ficció</i>
		(possibilitats imaginades de la ciència del futur)

Fixem-nos en aquests sintagmes: els tres primers segueixen l'ordre propi del català, ja que el nucli és seguit de l'adjectiu; en el darrer, l'adjectiu apareix al davant del nucli seguint un sistema estrany al català (exactament, el sistema anglès). Som davant d'un calc sintàctic.

3.2.6. *Els calcs*

Un calc és la traducció literal d'un terme d'una altra llengua. Per aquest motiu, els noms complexos de vegades reproduïxen l'ordre seqüencial de la llengua d'origen: és el cas que acabem de veure.

Normalment es distingeixen dos tipus de calcs:

a) Calc formal o de creació, en què la forma nova s'ha fet seguint l'estructura d'una altra llengua, tot i haver estat creada a partir d'elements propis de la llengua. En són exemples: *forabord*, *banc de dades*, *jardí d'infants*.

b) Calc d'equivalència o de significat, en què, per afinitat de la forma, es dóna un significat propi d'una altra llengua a un terme que ja existeix. Per exemple: *administració* per *govern*, *barri residencial* per *barri de luxe*, *base* per *lloc estratègic*.

S'entén que es produeixin calcs quan el concepte ha estat inventat i denominat en una altra llengua, però si s'apliquen indiscriminadament la llengua pot quedar desnaturalitzada. Per aquest motiu, presentem a continuació uns criteris sobre acceptació i refús de calcs:²

a) Criteris d'acceptació

- calcs fixats, incorporats a les obres lexicogràfiques d'ús comú (*marxa-peu*, *estrella* [de cinema]);
- calcs que es combinen d'acord amb el sistema gramatical català i presenten un significat adequat a la cosa designada i són d'ús freqüent (*correu electrònic*, *relacions públiques*).

b) Criteris de refús

- calcs innecessaris perquè existeixen a la llengua paraules o formacions que designen el mateix concepte (*disseny*, 'projecte'; *literatura*, 'bibliografia');
- calcs amb algun element gramaticalment o semànticament distorsionador en català (*olla a pressió*, 'olla de pressió'; *fusteria metàl·lica*, 'tançaments metàl·lics').

2. Els criteris presentats són extrets de la publicació del TERMCAT *Manlleus i calcs lingüístics en els treballs de terminologia catalana*.

3.2.7. *Manlleus*

Parlarem ara dels manlleus, perquè són un procediment important en l'enriquiment del cabal lèxic i, d'una manera especial, en la neologia terminològica.

En primer lloc, definirem què és un manlleu. Segons el DIEC, un manlleu és, a més d'altres coses més generals, «un element lingüístic, sobretot lèxic, que passa d'una llengua a una altra i s'hi integra». És una definició suficient; els diccionaris especialitzats hi afegeixen matisacions, però no aporten res que sigui essencial.

Un cop definit què és un manlleu, ens hem de fer una altra pregunta: els parlants som capaços de reconèixer un manlleu?

Els parlants «normals» sentim com a manlleus dos tipus de paraules:

— les paraules que contenen sons (o grafies) que no són pròpies del sistema de la llengua, per exemple *halar* (fonologia) *blanquilla* (morfologia) *whisky* (grafia);

— les paraules que sabem que pertanyen a una altra llengua com *croissant*, *allegretto*.

En general, podem dir que els manlleus de llengües molt allunyades es detecten més bé que els de les llengües (lingüísticament) més properes.

Però és segur que els parlants no sentim com a manlleus paraules com *parra* (gal·loromànic), *gana* (germànic), *arròs*, *sèquia* (àrab), que són manlleus molt reculats en el temps que només els identifiquen els especialistes en història de la llengua o en etimologia; perquè, com diu Jordi Bruguera:³

La història del lèxic és en gran part la història dels manlleus que la llengua ha anat fent —i encara fa— a d'altres llengües.

Posats a fer-nos preguntes, preguntem-nos també si són necessaris els manlleus. Moltes vegades els manlleus terminològics arriben a una llengua a causa de la ràpida expansió de totes les innovacions; això genera i posa en circulació un gran nombre de termes que es propaguen juntament amb les innovacions. Ens arriba l'invent i la denominació d'aquest invent.

Hem de pensar que qualsevol llengua té procediments suficients de formació de mots i podria prescindir dels manlleus, però és un fet real i molt antic que les llengües manllevin paraules d'altres llengües; per tant, deu ser més realista establir uns criteris d'acceptació dels manlleus.

3. J. BRUGUERA, *Història del lèxic català*.

Hi ha posicions preses enfront de l'acceptació de manlleus: o cap o tots els que arribin; com en totes les coses, s'ha de buscar un terme mitjà. S'ha de buscar un equilibri entre l'admissió indiscriminada i el refús sistemàtic, pensant que el manlleu no és un mal necessari, sinó un procediment normal de formació de mots.

En la publicació del TERMCAT que he esmentat, es fa una justificació de l'ús de manlleus en l'enriquiment del cabal lèxic: s'han d'acceptar els manlleus perquè sempre s'ha fet així. Fa un moment us citava les paraules del Jordi Bruguera; no cal que ara les repeteixi.

El manlleu terminològic recolza en el caràcter internacional de la terminologia, per aquest motiu es pot explicar l'ús de *DNA* en comptes de *ADN*, o l'ús, segons l'àrea temàtica, de les variants *cotiledon/cotiledó*.

Tot i aquestes raons que justifiquen els manlleus, moltes vegades se'n fa un abús. La rapidesa de les innovacions disminueix la capacitat de reacció enfront dels termes forans, aleshores passa que l'adaptació es fa de manera poc genuïna, sota el model de la llengua d'origen, o que es fa servir un manlleu per comoditat o pel desig de mostrar el coneixement de llengües estrangeres, i també perquè se sent més natural el terme forà perquè és el primer que s'ha après.

Presentem a continuació uns criteris d'acceptació, de no-intervenció i de refús de manlleus:

a) Criteris d'acceptació de manlleus

- Manlleus fixats, incorporats a les obres lexicogràfiques. És el cas de *bàsquet, iceberg, xampú*.
- Manlleus molt estesos encara que poc fixats o procedents de marques registrades, com *perla Mabe, web*.
- Manlleus aïllats que no interfereixen en els camps de denominació de la llengua. Per exemple: *maragda soudée, perla blíster*.
- Manlleus de base onomàstica (topònims, antropònims), no convé adaptar-los perquè es puguin reconèixer. És el cas de *parkeritzar, howlita, larvikita*.

b) Criteris de no-intervenció

- Xenismes, com *cottage, pizza*.
- Manlleus de moda. Per exemple: *movida, yuppy*.

c) Criteris de refús de manlleus

- Manlleus innecessaris perquè designen el mateix concepte que una paraula viva. Per exemple: *printer* (impresora), *xiringuito* (guingueta).
- Manlleus difícils d'integrar en el sistema (fonèticament, gràfica o morfològica). És el cas de *ace* (tenis), *canopy* (viticultura).
- Manlleus recents fàcilment substituïbles, com *compact disc*, *press-book*.
- Manlleus que arrossegarien una sèrie de derivats de la llengua d'origen que són aliens a l'estructura del català. En el cas de ser acceptat *stage*, s'hauria de preveure l'acceptació del derivat *stagiaire*.

El fet que el TERMCAT plantegi uns manlleus en què no s'ha d'intervenir indica que en els altres sí que s'hi ha d'intervenir: s'han d'adaptar a les característiques fonològiques, morfològiques i sintàctiques del català.

De nivells d'adaptació, n'hi ha per a tots els gustos:

— Unes persones que opinen que, com que els manlleus més arrelats han estat adaptats completament (*maco*), tots els manlleus s'han d'adaptar. Però quan s'aplica aquest criteri s'alcen tota mena de veus condemnant l'adaptació, com quan el Consell Supervisor del TERMCAT aprova el terme *fondí*, escrit així, o quan va aprovar el calc *boirum* per substituir *smog*.

— D'altres proposen deixar-los com en la llengua d'origen, perquè així tot-hom els pot reconèixer. Pot ser una bona manera de desnaturalitzar la llengua.

— I finalment hi ha qui pensa que la llengua ja anirà fent el seu fet. No hem d'oblidar, però, que a una llengua minoritària i minoritzada, de vegades, li cal una empenteta.

Conclusió

No puc acabar sense subratllar la importància de la vostra feina, com a correctors i traductors, en la fixació de termes catalans. Aquesta importància rau en el fet que els termes s'introdueixen al català a partir de textos produïts per especialistes (els textos que vosaltres heu de corregir o traduir); d'alguna manera sou els primers jutges de la bonesa dels termes. Per aquest motiu he dedicat més de la meitat del temps de la meua intervenció a parlar de la formació de mots en català, perquè penso que és una eina imprescindible per participar en el joc de la neologia terminològica.

I, finalment, un consell: sigueu agosarats i prudents alhora. Agosarats, perquè una llengua és viva en la mesura que evoluciona i incorpora novetats, i pru-

dents, perquè la pressió científica i social d'altres llengües no ens desfiguri la llengua pròpia.

Bibliografia

- BRUGUERA, J. *Història del lèxic català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985.
- CABRÉ I CASTELLVÍ, M. T. *La terminologia*. Barcelona: Empúries, 1992.
- *A l'entorn de la paraula*. Vol. II: *Lexicologia catalana*. València: Universitat de València, 1994.
- MARQUET I FERIGLE, L. *El llenguatge científic i tècnic*. Barcelona: Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 1993.
- RIERA, C. *Manual de català científic*. Barcelona: Claret, 1992.
- TERMCAT, CONSELL SUPERVISOR. *Manlleus i calcs lingüístics en els treballs de terminologia catalana*. Barcelona: TERMCAT, 1990.
- *Formació de termes amb elements cultes*. Barcelona: TERMCAT, 1990.